

I. PHARNAKES'İN PERGAMON KRALLIĞI'NA KARŞI SAVAŞI *PHARNACES I.'S WAR AGAINST THE KINGDOM OF PERGAMON*

MESUT KINACI*

Öz: Mithradates Hanedanlığı'nın kökenlerinin Perslere kadar uzandığı ve Perslerin Anadolu'daki hâkimiyeti esnasında Anadolu'ya geldikleri bilinmektedir. Sözü edilen hanedanlık, Hellenistik devirde Paphlagonia Bölgesi'ne yerleşmiş ve burada giderek güçlenen bir konuma sahip olmuştur. Hanedanlığın yöneticileri genellikle çevrelerindeki toprakları ele geçirerek yayılımcı bir politika uygulamışlardır. İlerleyen süreçte Karadeniz Bölgesi'nde hâkim güç konumuna gelinirken, akrabalık vasıtasıyla ya da siyasi yollarla birçok ittifak yapmıştır. Dönemin siyasi durumunu büyük ölçüde değiştiren M.Ö. 190 yılındaki Magnesia Muharebesi yapıldıktan sonra, Mithradates Hanedanlığı'nın başına geçmiş olan I. Pharnakes de uyguladığı aktif dış politikayla, yaşadığı coğrafyada güçlü bir konuma gelebilmek için çeşitli mücadelelere girişmiştir. Önce Pontos Bölgesi'nin en önemli liman kenti ve ticaret merkezi Sinope alınmış; bölgedeki önemli kentlerden Kotyora ve Kerasos'u ele geçirmiştir. Daha sonra ise Paphlagonia Bölgesi'ni işgal etmiş ve Kappadokia'nın içlerine kadar girmiştir. O, bu süreçte Anadolu'nun en güçlü krallığı Pergamon ile uzun süre savaşmış ve çeşitli ittifaklar yapmıştır. Bu nedenle de sözü edilen savaş farklı coğrafyalardan birçok devleti etkilemiştir. I. Pharnakes ve II. Eumenes arasındaki savaş konu alan bu çalışmada, öncelikle savaşın nedenleri irdelenmekte, daha sonra savaşın yayılımı, son buluşu ve etkisi, antik yazarların eserleri, arkeolojik materyaller, numismatik buluntular ve epigrafik belgeler ışığında kronolojik olarak analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Roma • I. Pharnakes • II. Eumenes • Sinope • Galatya • Khersonesos

Abstract: The origins of the Mithridatic Dynasty date back to the Persians and it is known they came to Anatolia during the period of Persian rule in Anatolia. This dynasty settled in Paphlagonia in the Hellenistic period and became increasingly powerful. The dynasty's administrators usually implemented an expansionist policy, seizing territory. In the resultant process, to dominate positions of power, either through marriage establishing kinship relationships or through political means they formed many alliances. After the Battle of Magnesia at 190 B.C. which drastically changed the political situation, Pharnaces I, who come to the throne of the Mithridatic Dynasty, undertook an active foreign policy and various struggles to obtain a strong position. Firstly, he captured Sinope, a most important port and commercial center, and the important cities Cotyora and Cerasus. Then he occupied the region of Paphlagonia and entered the interior of Cappadocian territory. In the course of this process, fighting against the Kingdom of Pergamon, which was the most powerful kingdom in Anatolia, he made various alliances and it was for this reason that the war affected many states in different geographical regions. This study concentrates upon the war between Pharnaces I and Eumenes II. Firstly the causes of the war are examined, then its spread, end and impact are analysed employing the works of ancient authors, archaeological material, numismatic finds and epigraphic documents.

Keywords: Rome • Pharnaces I • Eumenes II • Sinope • Galatia • Chersonesus

M.Ö. 190 yılında Hellenistik Dünya'nın siyasi tarih seyrini değiştiren, dönemin iki büyük krallığını ve onların müttefiklerini karşı karşıya getiren, Magnesia Muharebesi meydana gelmiştir. Bu müca-

* Arş. Gör, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Rize.
mesut.kinaci@erdogan.edu.tr

delenin bir tarafında Kartacalıları ve onların ünlü komutanı Hannibal'i yenmiş¹, Makedonya kralı V. Philippos'a boyun eğdirmiş² olan Roma Cumhuriyeti varken; diğer yanda Ptolemaios'ları dize getirmiş³, Akhaios ve Molon'un isyanlarını bastırdıktan sonra Anadolu'dan Hindistan'a kadar geniş bir coğrafyada nüfuzunu hissettiren⁴, Doğu'nun en güçlü krallığı Seleukos'lar yer almaktaydı. Seleukos hükümdarı Antiokhos III Megas, Anadolu'da kendi hâkimiyetini kurmaya çalışırken, bölgede yer alan bazı kent devletleri Hellenistik Krallıklar ve Rhodos Adası bağımsızlıklarını kaybedecekleri korkusuyla duruma müdahil olması amacıyla Roma'ya başvurmuşlardır. Bu arada III. Antiokhos'un, Makedonya kralı V. Philippos ile birleşerek Roma'ya saldıracağı haberi yayılmıştır. Bu sebeple iki kuvvet Magnesia ad Sipylum'da (Manisa) çarpışmış, bu mücadeleden Roma galip çıkmıştır⁵. Savaş sırasında Rhodos ve Pergamon krallıkları Roma'nın tarafında yer almışlardır. Kappadokia Krallığı⁶ ve Galatlar⁷ III. Antiokhos'un yanında savaşa katılırken, Bithynia kralı I. Prusias bu muharebede tarafsız kalmayı yeğlemiştir⁸. Anadolu'da bölgenin siyasi konjonktürünü değiştiren bu tür önemli olaylar meydana gelirken, Mithradates Hanedanlığı'nın ne evlilik vasıtasıyla yakın münasebetlerinin bulunduğu Seleukos'larla⁹, ne de Anadolu'da bulunan diğer krallıklarla ilişkilerinin olmadığı, tamamen olayların dışında kaldıkları görülmektedir. Yaklaşık olarak Magnesia Muharebesi'nin yapıldığı tarihlerde Mithradates Hanedanlığı'nın başında bulunan III. Mithradates ölmüş, yerine geçen I. Pharnakes ise bu sırada krallığında siyasi otoritesini sağlamakla meşgul olmuştur.

Savaşın sonra Sardeis'te taraflar arasında bir ön anlaşma yapılmıştır¹⁰. Antlaşmaya göre; III. Antiokhos, Toros Dağları'nın batısındaki tüm topraklarından vazgeçerek, geri çekilecek ve 15.000 *talanta* savaş tazminatı ödemenin yanı sıra Hannibal'i Roma'ya teslim edecektir¹¹. Bu anlaşmanın tamamen geçerli olabilmesi için, sözü edilen anlaşmanın maddelerinin Roma Senatus'unda görüşülmesi gerekiyordu. Bu sebeple Seleukos elçilerinin yanı sıra Rhodos ve tüm Batı Anadolu kentleri ki bunların bazıları bağımsızlıklarını korumak ya da kazanmak, çıkarlarını gözetmek ve yeniden şekillendirilecek olan Anadolu topraklarından pay kapabilmek için, elçilerini Roma'ya göndermiştir.

¹ Polyb. XV. 9. 2; XVI. 6; Corn. Nep. *Hann.* XXIII. 6. 3-4; Liv. XXX. 32. 4-35; XXXVIII. 51. 7-9; Front. *Str.* II. 3. 16; Memnon XXV. 4.

² Polyb. VIII. 20. 2-27. 7; Liv. XXXIII. 6. 8-10. 10; XXXV. 48. 12-13; Strab. IX. 5. 20; Plut. *Flam.* VII. 4-IX. 4; XIII. 6; Paus. VII. 8. 7; Iust. XXX. 4. 5-6; ayrıca bk. Demircioğlu 2011⁵, 313-314; Arslan 2010, 284.

³ Diod. XXX. 2. 1; Liv. XXXIII. 19. 8; App. *Syr.* 1-2; 5; 38; ayrıca bk. Arslan 2010, 286.

⁴ Polyb. XVIII. 50. 3; Liv. XXXIII. 19. 9; 38. 1; 38. 8-41; App. *Syr.* 1-5; ayrıca bk. Arslan 2010, 286.

⁵ Liv. XXXVII. 38. 1-44; XXXVIII. 48. 7-8; 58. 9-10; App. *Syr.* 30-37; Iust. XXXI. 8. 8; ayrıca bk. Arslan 2010, 290.

⁶ Polyb. XXI. 20. 8; Liv. XXXVII. 53. 13; App. *Syr.* 5; Zon. IX. 18f. III. Antiokhos, M.Ö. 193 yılında bir kızını Kappadokia kralı Ariarathes IV Eusebes ile evlendirerek onu kendi tarafına çekmiştir. Daha sonra ise kızlarından birini V. Ptolemaios ile evlendirmiş, bir diğerini de evlenmesi için Pergamon kralı II. Eumenes'e önermiş, fakat II. Eumenes bu teklifi reddetmiştir.

⁷ Liv. XXXVIII. 40. 5; App. *Syr.* 32; Galatların Anadolu'ya geçişi için bk. Memnon XIX. 3; ayrıca bk. Arslan 2000, 25. M.Ö. 278 yılında Anadolu'ya ayak basan Galatlar, bu tarihten sonra buldukları coğrafyanın kaderinde önemli rol oynamışlardır.

⁸ Polyb. XXI. 11. 1-13; Liv. XXXVII. 25. 1-14; App. *Syr.* 23.

⁹ Iust. XXXVIII. 5. 3; Euseb. *chron.* I. 251. Seleukos'lar ile Mithradates Hanedanlığı arasında evlilik bağıyla yakın ilişkiler kurulduğu anlaşılmaktadır, II. Mithradates, Antiokhos II Theos'un kızı Laodike ile evlenmiştir. Polyb. V. 43. 1-4. III. Antikhos M.Ö. ca. 221 yılında II. Mithradates'in kızı Laodike ile evlenmiştir.

¹⁰ Polyb. XXI. 16. 1-17. 12; Diod. XXIX. 10. 1; Liv. XXXVII. 45. 3-21; XXXVIII. 55. 5-7; 59. 1-7; Iust. XXXI. 8. 8; App. *Syr.* 38-39.

¹¹ Polyb. XXI. 43; Liv. XXXVIII. 38; Diod. XXXIX. 10; Memnon XXI. 3; App. *Syr.* 38-39; ayrıca bk. Arslan 2010, 290.

Gerek muharebeden önce gerekse muharebe sırasında önemli rol oynayan Pergamon kralı II. Eumenes ise müzakerelerde bulunmak üzere bizzat Roma'ya gitmiştir¹².

Magnesia Muharebesi ve sonrasındaki gelişmeler araştırdığımız konuyu anlaşılır kılabilmek için iyi analiz edilmelidir. Zira bir genelleme yapacak olursak her savaşı sonlandıran bir barış antlaşması ve bu antlaşmayla sınırları çizilen siyasi konjonktür, daima yeni çatışmaların sebebinin teşkil etmiştir. Magnesia Muharebesi'ne son veren Apameia Antlaşması da Anadolu'da bulunan Hellenistik krallıklardan Pergamon'u ön plana çıkarırken; diğer hanedanlıkların ise Pergamon'a karşı tükenmek bilmeyen bir hırsla mücadele etmelerine neden olmuştur. Sözü edilen antlaşmayla bazı yetkelerini ve hâkimiyet sahalarını yitiren bu hanedanlar ellerine geçen her fırsatta Roma'nın dostu ve müttefiki olarak savaş öncesindeki topraklarının neredeyse on katını elde etmiş olan Pergamon'a saldırmışlardır¹³.

M.Ö. 189 yılına gelindiğinde ise Magnesia Muharebesi'nde görev yapmış olan Consul L. Cornelius Scipio'nun görev süresi dolmuş, Gn. Manlius Vulso ondan bu görevi devralmıştır¹⁴. M. Vulso, Magnesia Muharebesi'nde Roma ve müttefiklerine karşı savaşmış, buldukları bölgede her zaman bir tehlike yaratabilecek nitelikteki Galatları cezalandırma yoluna gitmiş ve onlar üzerine bir öç seferi düzenlemeye niyetlenmişti. O sırada Roma'da bulunan Pergamon kralı II. Eumenes'in kardeşi II. Attalos ve ordusunu da yanına alan M. Vulso, önce III. Antiokhos'u desteklemiş olan Pisidia kentlerine boyun eğdirip, onları haraca bağlamıştır¹⁵. Daha sonra Galatlar üzerine sefere çıkmış ve hızlı bir şekilde Abbasium'a (Göme) ulaşmış ve burada kamp kurmuştur¹⁶. Romalı Consul, burada ordusunu savaşa hazırlarken¹⁷; Galatlar da bu savaş için çeşitli hazırlıklar yapmışlardır. Romalılara karşı savaşacak olan Tolistobogoi kavmi Olympos Dağı'na (Çile Dağı) konuşlanmıştır. Galatların Tektosages ve Trokhmoi boyu Ortiagon¹⁸ önderliğindeki Tolistobogoi kabilesine yardım etmeye gelmişlerdir. Konuşlandıkları dağın, savaşta kendilerine avantaj sağlayacağını düşünen Galatlar bu amaçlarında başarısız olurken; M. Vulso, savaşın yapılacağı bölgeyi iyi analiz etmiş, emri altındaki orduyu şartlara uygun şekilde komuta ederek, Olympos Dağı Savaşı olarak anılan bu savaşta Galatları bozguna uğratmayı başarmıştır. Bozguna uğrayan Galatlar, Romalılar tarafından kılıçtan geçirilirken; kaçmayı başaranlar ise kadınların ve çocukların da konuşlanmış olduğu Magaba Dağı'ndaki (Elmadag) kampa sığınmışlardır¹⁹.

Romalı Consul M. Vulso, Tolistobogoi kavmini Olympos Dağı'nda yendikten sonra Magaba

¹² Polyb. XXI. 18. 1-24; Diod. XXIX. 11. 1; Liv. XXXVII. 51-58; XLV. 22. 1-2; Strab. XIII. 4. 2; App. Syr. 39; 44; Iust. XXXI. 8-9.

¹³ Polyb. XXI. 22. 14-15; XXII. 8. 3; XXIII. 11. 7-8; ayrıca bk. Gruen 1984, 547-548.

¹⁴ Polyb. XXI. 33. 1; Liv. XXXIII. 12. 1; 15. 5; ayrıca bk. Bickerman 1968, 177.

¹⁵ Liv. XXXVIII. 12-15; ayrıca bk. Kaya 2011, 76; Demircioğlu 2011⁵, 340.

¹⁶ Polyb. XXI. 36. 3; Liv. XXXVIII. 15. 13-15; Abbasium'un lokalizasyonu için Mitchell (1993, 23 dn. 122), Emir Dağı'nın kuzeyini; Pessinus'un ise güneyini önermektedir.

¹⁷ Liv. XXXIII. 17; Manlius Vulso'nun ordusuna yaptığı konuşma için bk. Kaya 2011, 77-79.

¹⁸ Polybios (XXI. 38; XXII. 21)'a göre; Anadolu'ya yerleşmiş üç Galat kabilesinden Tolistobogoi Kavmi'nin şefi olan Ortiagon, doğuştan sahip olduğu birçok yeteneğin yanı sıra savaş sanatında da kendisini geliştirmiştir. Cesur ve cömert bir kişiliğe sahip olan Ortiagon, tüm Galatları birleştirmek, bulunduğu bölgede söz sahibi ve güçlü bir Galat krallığı kurup, ona hükmetmek istemiştir. Olympos Dağı ve Magaba Dağı savaşlarında yenilmiş olmalarına rağmen, Galat kabilelerini toparlamış ve Pergamon hakimiyetinde bulunan halkını bağımsızlığına kavuşturmak için mücadele etmiştir. Liv. XXXVIII. 19-24; App. Syr. 42; Plut. *moral.* III. 22. 258-259d-f; ayrıca bk. Stähelin 1973, 55-56; Arslan 2000, 114-115; Kaya 2011, 90.

¹⁹ Liv. XXXVIII. 19-24; App. Syr. 42.

Dağı'na mevzilenmiş olan Galatların üzerine yürümüştür²⁰. Olympos Dağı'ndaki bozgundan kurtulup, kampa varmayı başaranlar ve diğer Galat kabileleri Magaba Dağı'na yardıma gelmişlerdir²¹. Anadolu'da bulunan ve Galatlarla sınır komşusu olan bazı hanedanların da bölgelerindeki gelişmelere seyirci kalmadıkları görülmektedir. Paphlagonia hükümdarı Morzios ve Kappadokia kralı IV. Ariarathes birleşerek 4000 kişilik bir orduyla Galatların yardımına koşmuştur²². Fakat tüm bu hazırlıklara ve ittifaklara rağmen Galatlar bu savaşta da muvaffak olamamış, sadece Romalılara yenilmek ve tüm varlıklarını kaybetmekle kalmamış, aynı zamanda özgürlüklerine mal olacak sürece girmişlerdir²³.

M.Ö. 188 yılına gelindiğinde, Apameia'da (Dinar) M. Vulso önderliğinde yapılan anlaşmayla daha önce belirlenmiş olan barış şartları kesinleşmiştir. Böylece Seleukos'ların Anadolu'daki hâkimiyeti sona ermiştir. Onların Anadolu'da sahip oldukları topraklar, savaşın galibi olan Roma'ya kalmasına rağmen, Roma, elde ettiği bu geniş arazilerden tek karış toprak bile almamış, bu yerleri müttefikleri arasında pay etmiş, sadece savaş ganimetleriyle ve kazandığı büyük saygınlıkla yetinmiştir. III. Antiokhos'tan kazanılan yerlerden aslan payını, Roma'nın sadık dostu ve müttefiki Eumenes almıştır. Böylelikle Pergamon Krallığı'nın sınırları; Bithynia sınırlarından, Maiandros (Menderes) nehrine kadar olan Phrygia, Lykaonia, Pisidia, Milyas bölgelerini ve Telmessos şehrini kapsamaktaydı. Roma'nın diğer bir müttefiki olan Rhodos ise Telmessos ve Phaselis hariç Lykia topraklarına sahip oluyordu²⁴. Bunun yanında, daha önce Magnesia Muharebesi'nde ve M. Vulso'nun üç seferi sırasında Galatların yanında yer almış olan IV. Ariarathes, aynı yıl içinde kızı ile nişanlandırdığı II. Eumenes'le ve onun aracılığıyla Roma ile müttefik olmuştur²⁵.

Roma tarafından kendisine vaat edilen Phrygia Epiktetos²⁶ bölgesini Apameia Antlaşması'yla Pergamon'a bırakmak zorunda kalan Bithynia, Apameia Antlaşması'yla kurulan düzene karşı çıkmıştır. Böylelikle Bithynia kralı I. Prusias kaybettiği toprakları tekrar kazanabilmek uğruna II. Eumenes'le savaşmayı göze alırken²⁷; I. Prusias'ın Tios/Tieium (Filyos/Hisarönü) ve Kieros'u (Düzce) ele geçirerek, Herakleia'yı (Karadeniz Ereğlisi) kuşatması ve Apameia Barışı ile Pergamon'a bırakılması gereken Phrygia Epiktetos topraklarını vermeye yanaşmaması da II. Eumenes'i bu savaşa sürükleyen nedenleri oluşturmuştur²⁸.

Savaşın bir cephesinde: Roma'nın desteğine güvenen, Herakleia ve Kyzikos (Balkız) ile ittifak yapan Pergamon Krallığı'nın hükümdarı II. Eumenes bulunurken²⁹; diğer yanda Bithynia kralı I. Prusias ve onun müttefikleri yer almıştır. I. Prusias'ın müttefiklerinden biri de Kartacalı komutan Hannibal'dir. O, Seleukos'ların yanından Armenia'ya; oradan da Girit'e geçmiş, ardından I. Prusias'a sı-

²⁰ Liv. XXXVIII. 24. 1; ayrıca bk. Erzen 2010², 46.

²¹ Liv. XXXVIII. 26. 1.

²² Liv. XXXVIII. 26. 3-4; ayrıca bk. Kaya 2011, 85.

²³ Liv. XXXVIII. 26; XXXVIII. 40. 1-2; ayrıca bk. Magie 1950, 21.

²⁴ Polyb. XXI. 45. 8-9; Liv. XXXVIII. 39; XXXII. 56. 4-5; ayrıca bk. Akşit 1971, 56

²⁵ Polyb. XXI. 40. 1; 41. 5; Liv. XXXVIII. 37; Strab. XII. 2. 11; App. Syr. 42; Zon. IX. 20. 1.

²⁶ Bu bölge Strabon (XII. 8. 12)'a göre; Aizanoi (Çavdarhisar), Kadoi (Gediz civarı), Kotiaieion (Kütahya), Nako-leia (Seyitgazi), Dorylaeion (Eskişehir) ve Midaieion (Karahöyük) şehirlerinden oluşmaktadır; ayrıca bk. Magie 1950, 758-764 dn. 56; Habicht 2006, 3.

²⁷ Polyb. III. 3. 8; ayrıca bk. McShane 1964, 160.

²⁸ Memnon XXVII. 1; ayrıca bk. McShane 1964, 160; Jones 1998, 419 dn. 3.

²⁹ Memnon XXVII; ayrıca bk. Niese 1963, 71; Hansen 1947, 93; McShane 1964, 160.

ğınmış³⁰ ve Pergamon'a karşı yürüttüğü savaşta krala destek olmuştur³¹. I. Prusias, çok değerli bir müttefik olan Ortiagon'u da kazanmıştır³². Olympos Dağı Savaşı'nda II. Eumenes'in kardeşi II. Attalos Galatları bozguna uğrattıktan sonra diğer Galat kabileleri üzerinde hâkimiyet kuran Ortiagon³³, Pergamon'dan oç alma fırsatını kaçırmayarak, çok istekli bir şekilde I. Prusias'ın tarafında yer almıştır³⁴. Daha önce Trakya sahilinde yer alan Ainos (Enez) ve Maroneia (Ismaros) kentleri için Pergamon ile çekişme halinde olan V. Philippos da Pergamon'a karşı yapılan bu ittifaka katılmıştır³⁵. Karadeniz bölgesine hükmeden Mithradates Hanedanlığı'ndan I. Pharnakes'in de yardımcı birlikler göndererek; II. Eumenes'e karşı oluşturulan bu ittifaka dâhil olduğu anlaşılmaktadır³⁶. Pergamon Krallığı'na karşı yapılan bu ittifaka katılmak, I. Pharnakes'in tahta geçtikten sonraki ilk faaliyeti olarak görülmektedir³⁷.

II. Eumenes ve ona karşı güçlü bir ittifak oluşturmuş olan I. Prusias arasındaki savaş M.Ö. ca.186/5 yılında başlamıştır³⁸. Sözü edilen savaşın kara ve deniz olmak üzere iki ayrı cephede cereyan ettiği anlaşılmaktadır³⁹. Savaşın ilk evrelerinde Pergamon Krallığı'nın üstün olduğu görülmektedir. Bithynia sınırlarında bulunan Lypedron Dağı yakınlarında yapılan savaşta II. Eumenes'in kardeşi II. Attalos'un komuta ettiği birlikler, Bithynia ve müttefiklerinden oluşan orduyu bozguna uğratarak büyük bir zafer kazanmışlardır⁴⁰. Karadaki savaşta yenilgiye uğrayan I. Prusias savaşı denize taşıyarak; donanmasının başına Hannibal'i getirmiştir. Hannibal kendi emrindeki donanmadan sayıca çok üstün olan Eumenes komutasındaki filoya karşı zekice bir savaş planı hazırlayarak,

³⁰ Corn. Nep. *Hann.* XXIII. 9. 1-4; Strab. XI. 14. 6; Plut. *Luc.* XXXI. 4-5; XXXII. 4; Iust. XXII. 4. 3-5.

³¹ Corn. Nep. *Hann.* XXIII. 10. 2; Liv. XXXIX. 51. 1; Iust. XXII. 4. 5; Strab. XII. 4. 3; Plut. *Flam.* XX. 4; Cic. *Div.* II. 52; Eutr. IV. 5. 2.

³² Liv. XXXIII. 24. 11.

³³ Polyb. XXII. 21. 1-4; Trog. *Prol.* 32.

³⁴ Polyb. XXII. 21; Trog. *Prol.* 32; *OGIS.* 298.

³⁵ Polyb. XXII. 6. 1; 11. 1-4; XXIII. 1. 4; 3. 1; Liv. XXXIX. 24. 6-7; 27. 1-5; 33. 1-4; 46. 9; ayrıca bk. Gruen 1984, 551.

³⁶ Iust. XXXII. 4. 7; ayrıca bk. Walbank 1957, 300; Malay 1992, 64; Arslan 2007, 63.

³⁷ I. Pharnakes'in, Bithynia koalisyonuna katılıp-katılmadığı tartışmalı bir konudur. Pompeius Trogus'un, (Prolog. XXII. [In Asia bellum ab rege Eumene gestum adversus Gallum Ortiagontem, Pharnacem Ponticum et Pruisan, adiuvante Prusian Hannibale Poeno=Asia'daki savaşta Kartacalı Hannibal'in Prusias'a destek verdiği sırada; Galat Ortiagon, Pontoslu Pharnakes ve Prusias, Eumenes krallığı'nın karşısında yer aldı.]) savaşla ilgili anlatılarına rağmen; sözü edilen dönemi konu edinmiş antik yazarların Pharnakes'ten bahsetmemiş olması ve II. Eumenes'in, I. Prusias'a karşı zaferini kutlayan Telmessos yazıtında: ([ἐπει|[δὴ βασι]λεὺς Εὐμένης ὁ σωτήρ καὶ εὐεργέ|[της ἡμ]ῶν ἀναδεξάμενος τὸν πόλεμον οὐ μ[ό]νον ὑπ[ὲρ] τῶν ὑφ' αὐτὸν τασομένων ἀλλὰ καὶ |[τῶν ἄ]λλων τῶν κατοικούντων τὴν Ἀσίαν ὑ|[πέστ]η τὸν κίνδυνον καὶ παρακαλέσας τοὺς |[θεο]ὺς καὶ διαγωνισάμενος πρὸς τε Προυσίαν |[κα]ὶ Ὀρτιάγοντα καὶ τοὺς Γαλάτας καὶ τοὺς |[συ]μμάχους αὐτῶν ἐνίκησεν ἐνδόξως καὶ |[κ]αλῶς καὶ ὡς ἡμεῖς εὐχόμεθα τοῖς θεοῖς=Mademki kurtarıcımız ve hayırhahımız olan kral Eumenes, kendisi tarafından tanzim edilen kişileri aynı zamanda Asia'ya yerleşenleri de savaştan korudu. Tehlikeye son verdi ve tanrılara dua ettikten sonra Prusias'a ve Ortiagon'a, Galatlar'a ve onların müttefiklerine karşı savaştı ve tıpkı bizim tanrılara yalvardığımız gibi ünlü ve güzel bir zafer elde etti.]) Pharnakes'in adının geçmiyor olması tartışmanın sebebi olmuştur. Telmessos'taki yazıt için bk. Segre 1932, 446-452; ayrıca bk. Walbank 1957, 300; Habicht 2006, 325.

³⁸ Corn. Nep. *Hann.* XXIII. 10. 2; Iust. XXXII. 4. 2; ayrıca, bu savaşın tarihlendirilmesi için bk. Dmitriev 2007, 136.

³⁹ Corn. Nep. *Hann.* XXIII. 10. 3; 11. 7; Front. *Str.* IV. 7. 10-11; Iust. XXXII. 4. 6-7; ayrıca bk. Hansen 1947, 94; McShane 1964, 160 dn. 38; Malay 1992, 64-65.

⁴⁰ *I.v.Perg.* 65 [=OGIS. 298]; ayrıca bk. Magie 1950, 764 dn. 59; Walbank 1957, 300; Hansen 1971, 94.

bu savaşta zafer kazanırken⁴¹; Eumenes, talihinin de yardımıyla, kaçarak canını kurtarmıştır. İlerleyen süreçte savaşın tekrardan karaya taşındığı ve Hannibal'ın, Eumenes komutasındaki ordular karşısında üstün geldiği⁴² vurgulansa da; I. Prusias ve II. Eumenes'in Roma Senatus'una müracaat etmeleri ve Telmessos'ta (Fethiye) ortaya çıkarılan yazıt, Pergamon'un bu savaştan zaferle ayrıldığı anlamını taşımaktadır⁴³. Bu zaferden sonra II. Eumenes'in soter (kurtarıcı) unvanı aldığı görülmektedir⁴⁴. Roma'nın meseleye dâhil olmasıyla birlikte savaş, 184 yılında Pergamon ve Herakleia lehine sonuçlanmıştır⁴⁵. I. Prusias'ın, Phrygia Epiktetos üzerinde hak iddia etmeyi bırakması ve Hannibal'i kendilerine teslim etmesi için Roma, Titus Quinctius Flamininus'u görevlendirmiştir. Hannibal, ihanete uğradığını ve kaçmanın mümkün olmadığını anlayınca, Romalılara teslim edilmektense ölmeyi yeğlemiş ve intihar etmiştir⁴⁶. Taraflar arasında yapılan anlaşmaya göre; I. Prusias Phrygia Epiktetos'tan çekilecek; Attalosların ata toprağı olan Tios, Pergamon'a bırakılacaktır⁴⁷. Strabon'a (XII. 3. 8) göre Tios, genel olarak çok önemli bir kent olmamasına rağmen, Attaloslar için manevi açıdan oldukça değerlidir. Çünkü hanedanlığın kurucusu olarak addedilen I. Philetairos buralıdır⁴⁸. Ayrıca Apameia Antlaşması uyarınca; Pergamon'un Galatlar üzerinde kurduğu hâkimiyet devam etmiştir⁴⁹. Böylece Pergamon Krallığı'nın sınırları Mithradates Hanedanlığı'nın hâkimiyetinde olan Pontos Bölgesi'ne kadar uzanmıştır⁵⁰.

Hellenistik dönemin en güçlü donanmalarından biri olan Rhodos⁵¹, M.Ö. III. yüzyılın ikinci yarısında giderek zenginleşmiş ve buna paralel olarak donanmasını daha da geliştirmiştir. Bu dönemde Ptolemaios'ların deniz gücünün zayıflaması Rhodos'luların, Doğu Akdeniz ticaretine hâkim olmasını sağlamıştır. Aynı zamanda Hellen tüccarların, kurutulmuş balık, maden, tahıl ve fındık gibi

⁴¹ Corn. Nep. *Hann.* (XXIII. 10; 11) ve Iustinus'un (XXXII. 4) Pompeius Trogus'tan yaptığı özete istinaden; II. Eumenes'in komuta ettiği donanmanın, kendisinininkinden sayıca çok fazla ve daha donanımlı olduğunu fark eden Hannibal, düşmanını yenebilmek için kurnazca bir strateji geliştirmiştir. Buna göre: Hannibal, denizdeki çarpışmadan birkaç gün önce askerlerine zehirli yılanlar toplatmış; toplanan çok sayıda yılanı ise sepetlere doldurarak gemilere yükletmiştir. Savaşın başlamasıyla birlikte askerlerine içinde Eumenes'in bulunduğu gemiye saldırarak, bu sepetleri onun gemisine atmalarını emretmiştir. Eumenes'in mürettebatı ve askerleri ilk başta ne olduğunu anlayamamış ve Bithynialıları aşağılayarak gülmüşlerdir; fakat hemen sonra yılanları fark ederek kaçmaya başlamışlardır. Kaçamayanlar yılanlar tarafından ısırılmış ya da esir alınmışlardır. Eumenes kaçarak canını kurtarıırken; Hannibal, kazanmasının neredeyse imkânsız gibi görüldüğü bu savaştan zaferle ayrılmasını bilmiştir. Front. *Str.* IV. 7. 10-11; ayrıca bk. Hansen 1947, 94; McShane 1964, 160 dn. 38; Malay 1992, 64-65.

⁴² Corn. Nep. *Hann.* XXIII. 11. 7.

⁴³ Eumenes, elçilerin yanında kardeşi Athenaios'u da Senatus'a göndermiştir. Athenaios, Senatus'ta Makedonya kralı V. Philippos'u, hem I. Prusias'a yardım ettiği için hem de Trakya'da bulunan Ainos ve Maroneia kentlerini işgal ettiği için suçlamıştır. Athenaios kendi lehlerine karar verilmesi için Senatus'a 15.000 altın *stateres* değerinde bir taç hediye etmiştir. Polyb. XXII. II. 1-6; XXIII. 1. 4-13; ayrıca bk. Hansen 1947, 95; McShane 1964, 160; Habicht 2006, 325.

⁴⁴ Robert 1934, 284 n. 1; Magie 1950, 764 dn. 59.

⁴⁵ Polyb. XXII. 20. 8; Strab. XII. 4. 3.

⁴⁶ Corn. Nep. *Hann.* XXIII. 12. 3; 13. 1; Liv. XXXIX. 50. 10; 51. 12; 56. 7; Plut. *Flam.* XX. 1; XXI. 1-9; App. *Syr.* 11; Paus. VIII. 11. 10-11; Iust. XXXII. 4. 8-12; Eutr. IV. 5. 2; ayrıca bk. Hansen 1947, 95.

⁴⁷ Hansen 1947, 95; McShane 1964, 160; Habicht 2006, 176; Marek, 2010, 296.

⁴⁸ Paus. I. 8. 1; 10. 4; ayrıca bk. Radt 2001, 25.

⁴⁹ Habicht 2006, 328.

⁵⁰ Hansen 1947, 95.

⁵¹ Berthold 1984, 48-49; Casson 2002, 91.

birçok ürünü aldığı Karadeniz bölgesindeki ticarete başat konuma gelmiştir⁵². Böylelikle Rhodos'lular Karadeniz'de bulunan birçok Hellen kentle yakın ilişkiler kurmuş, çoğu kez kendi çıkarlarını korumak ve onların koruyucusu olduğunu göstermek için girişimde bulunmuşlardır. Bu doğrultuda M.Ö. 220 yılında İstanbul Boğazı'ndan geçen ticaret gemilerinden vergi isteyen Byzantion'lulara karşı savaşmıştır⁵³.

Mithradates Hanedanlığı'nın başında bulunan yöneticiler uzun bir süre Pontos Euksenos'un (Karadeniz) güneyinde bulunan Hellen kentleri üzerinde hâkimiyet kurmak istemişlerdir. Bu amaçla, daha önce hanedanlığın başında bulunan II. Mithradates, Miletos'lular tarafından kurulmuş olan⁵⁴ Pontos Bölgesi'nin en önemli ticaret limanı Sinope'yi (Sinop) M.Ö. 220 yılında kuşatmıştır. Hem deniz hem de karadan kuşatılan kent, Rhodos'lular ve Kos'lulardan yardım talebinde bulunmuştur. Böylelikle Rhodos'lular görevlendirdikleri üç komisere Sinope'lilerin gereksinimlerinin karşılanması için 140.000 *drakhmai* vermişlerdir. Komiserler, 10.000 küp şarap, 300 *talanta* değerinde hazır saç, 1.000 *talanta* tutarında hazır toka ipi, 3.000 altın, 1.000 takım zırh ve 4 adet mancınığı kullanıcılarıyla birlikte yanlarına alarak Sinope'ye getirmişlerdir. Kos'luların ise askeri bir yardımda buldukları anlaşılmaktadır. Rhodos'lular ve Kos'luların bu yardımları neticesinde, II. Mithradates'in, krallığının son yılında yaptığı bu kuşatma başarısızlıkla sonuçlanmıştır⁵⁵.

I. Pharnakes'in de seleflerinin izlediği yayılımcı politikayı devam ettirdiği, onlardan daha agresif ve sistematik bir genişleme siyaseti benimsediği görülmektedir.

Bu sırada, Pergamon Krallığı büyük bir savaştan yeni ayrılmış, Rhodos ise Apameia Antlamasıyla kendisine verilmiş olan Lykia üzerinde tam hâkimiyet kuramamış, hâlâ sözü edilen bölgeyi ele geçirmek için uğraşıyordu⁵⁶. Bu durumu fırsata çevirmiş olan I. Pharnakes, muhtemelen bazı Galat şefleri ve Küçük Armenia satrabı Mithradates ile ittifak yapmış, gerçekleştirdiği ani ve beklenmedik saldırı ile M.Ö. 183 yılında Sinope kentini ve onun Sinopitis diye adlandırılan territoryumunu ele geçirmiştir⁵⁷. Sinope kentini hanedanlığın yeni başkenti haline getiren Pharnakes, ticari potansiyeli ve stratejik önemi nedeniyle kente ihtimam göstermiştir⁵⁸. Kral, daha sonra Sinope'nin kolonileri olduğu düşünülen Kotyora⁵⁹ (Ordu) ve Kerasos⁶⁰ (Giresun) kentlerini ele geçirerek krallığının sınırlarını Kolkhis istikametinde genişletmiştir⁶¹. Ardından Kotyora sakinlerini Kerasos kentine taşımak suretiyle kendi adına izafeten Pharnakeia kentini kurmuştur⁶². I. Pharnakes'in ele geçirdiği bu kent-

⁵² Reger 2007, 274; Arslan 2010, 259.

⁵³ Polyb. IV. 47. 3- 49. 5; Berthold 1984, 94-95; Gabrielsen 2007, 288; Arslan 2010, 258-260.

⁵⁴ Arr. *Periplus* XXIV. 5; Strab. XII. 3. 11; ayrıca bk. Robinson 1906, 145-150; Arslan 2005, 114-115.

⁵⁵ Polyb. IV. 56. 1-9; 57. 1; Kos'luların yardımı için bk. SEG XLVIII. 1097; 1503. M.Ö. ca. 220 yılında Sinope'liler Kos'lu Polution oğlu Dionnos'u savaşta gösterdiği yararlılıklardan dolayı onurlandırmıştır. Ayrıca bk. Sherwin – White 1978, 118; Berthold 1984, 93-94; Arslan 2005, 114-115 dn. 114; 2007, 61.

⁵⁶ Polyb. XXX. 31. 4; ayrıca bk. Akşit 1971, 60-61; Berthold 1984, 172-173.

⁵⁷ Polyb. XXIII. 9. 2-3; XXIV. 1. 1-3; Liv XL. 2. 6; Strab. XII. 3. 11; ayrıca bk. Magie 1950, 184-185; Walbank 1957, 512; 1979, 227; Danov 1979, 95-96; Arslan 2007, 64.

⁵⁸ Bu yüzden Pontos kralları, artık Sinope'de gömülmeye başlamışlardır. (Plut. *Pomp.* XLII. 2-3; App. *Mithr.* 113; Cass. Dio XXXVII. 14. 1-2. Krallığın başkenti ve kraliyet sarayının bulunduğu mevkii için bk. Cic. *Leg. Man.* VIII. 21; Diod. XIV. 31. 2; Memnon XXXVI. 3; ayrıca bk. Arslan 2007, 65.

⁵⁹ Ksen. *Anab.* V. 5. 3; 10; Diod. XIV. 31. 1; Arr. *Periplus* XVI. 3.

⁶⁰ Ksen. *Anab.* V. 3. 2; Diod. XIV. 30. 5; Arr. *Periplus* XVI. 4.

⁶¹ Olhausen 1974a, 154.

⁶² Arr. *Periplus* XXVII. 3-4; Strab. XII. 3. 17; ayrıca bk. Magie 1950, 193; Ballestor – Pastor 2000-2001, 63.

ler yalnızca stratejik açıdan değil, aynı zamanda ekonomik açıdan da çok önemlidir. Strabon'a (XII. 3. 11) göre Miletos'lular tarafından kurulan Sinope dünyanın o tarafındaki kentlerin en önemlisiydi⁶³. Bir yarım ada üzerine kurulan kent, kullanıma elverişli iç ve dış limanlara sahipti. Sözü edilen limanlar ticari işlevinin dışında balıkçılık için de kullanılmaktaydı. Bunun yanı sıra verimli topraklara sahip olan kent, gemi yapımına uygun ve kolaylıkla ihraç edilebilen keresteye sahipti⁶⁴. Kent, Karadeniz bölgesinin kara ve deniz trafiğinde pivot konumdaydı. Özellikle Kappadokia'dan gelen ticari mallar kentin limanlarından dünyaya pazarlanırdı⁶⁵. Bu nedenle I. Pharnakes Sinope'yi ele geçirdikten sonra bu kenti kraliyet merkezi yapmış ve burayı tersanelerle donatarak hanedanlığının donanma üssü haline getirmiştir. Kerasos kenti üzerine kurulan Pharnakeia, geniş bir sahil şeridinde sahip olmamasına rağmen tarıma elverişli verimli topraklara sahiptir⁶⁶. Bunun yanı sıra kent, sahip olduğu ormanlarla kereste için önemli bir kaynak olurken, balıkçılık ve madencilik açısından Karadeniz'in en zengin kentlerinden biriydi⁶⁷. Sözü edilen kentlerin elverişli limanları bölgede üretilen malların ticaretinin yapılmasını mümkün kılarken, I. Pharnakes'in Karadeniz'in karşı kıyılarındaki kentlerle ilişki kurabilmesini de sağlamıştır. I. Pharnakes, böylelikle ele geçirdiği tüm bu kentlerin zenginliklerine sahip olmuş, bu bölgelerden elde ettiği gelirler, ordusundaki paralı askerlere ödeme yapabilmesine olanak sağlamıştır. I. Pharnakes'in hüküm sürdüğü yıllarda basılmış olan çeşitli standartlardaki sikkeler bu görüşü desteklemektedir⁶⁸.

Sinope'den başlayarak, kısa süre içinde doğuda Trapezus'a (Trabzon) kadar tüm Pontos sahil şeridini ele geçirmiş olan I. Pharnakes, M.Ö. 183 yılının sonuna doğru yayılma rotasını güneye çevirmiş, müttefiki olan Küçük Amenia satrabı I. Mithradates ile Kappadokia sınırlarını taciz etmeye başlamıştır⁶⁹. Daha sonra, ittifak yaptığı Galat şefleri Kassignatos ve Gaizatoriks ile birlikte Paphlagonia ve Galatya için tehdit oluşturmaya başlamış, ayrıca onları Pergamon topraklarına saldırmaları için kışkırtmıştır⁷⁰. Apameia Barışı'yla birlikte Galatların bölge üzerindeki yağma faaliyetlerini bir nebze olsun durdurabilen ve bu otoritesini Bithynia ile yaptığı savaştan sonra sağlamlaştırmış olan II. Eumenes, Pharnakes'in Galat şefleriyle anlaşmasını ve genişleme politikasını, kendisi için büyük bir tehdit olarak görmüştür. Zaten Galatya savaşın ana sahnesi olmuş, barış yapıldığında ise anlaşmanın en önemli konularından biri olmuştur. I. Pharnakes'in yayılma politikası; II. Eumenes'in ise bu seferler karşısındaki tedirginliği M.Ö. 183 yılı sonunda sözü edilen krallar arasında yapılan savaşın nedenini oluşturmuştur. Sözü edilen savaş dört yıl sürmüş, giderek şiddetlenmiş ve daha geniş bir alana yayılmıştır. II. Eumenes M.Ö. 183 yılında 31 Girit kentiyle karşılıklı müttefiklik antlaşması yaparak, asker ihtiyacını karşılamayı düşünmüştür⁷¹.

Savaşın tam olarak nasıl başladığı bilinmemekle birlikte, M.Ö. 183 yılının ilkbaharında her iki tarafın da Roma Senatus'una elçiler yolladığı görülmektedir⁷². Mithradates Hanedanlığı'ndan bir kral

⁶³ Ksen. *Anab.* VI. 1. 15; Diod. XIV. 31. 2; Arr. *Periplus* Ic.

⁶⁴ Ksen. *Anab.* VI. 4. 4; Strab. XII. 3. 11-12; Ath. *Deip.* II. 53b; III. 118c; ayrıca bk. Arslan 2007, 64-65 dn. 294.

⁶⁵ Hdt. I. 72; II. 34; Strab. III. 2. 6; XII. 2. 10; XIV. 5. 22.

⁶⁶ Plin. *nat.* XV. 30. 102; Amm. Marc. XXII. 8. 6; Ath. *Deip.* II. 51a; ayrıca bk. Rostovtzeff 1941, 571-573; Arslan 2005, 127-128.

⁶⁷ Strab. XII. 3. 19; ayrıca bk. Magie 1950, 193.

⁶⁸ *BMC Pontus* 43 n° 1 lev. VIII/3; *SNG IX*. 1 n° 1025; 1026; Callataj 2009, 70-74.

⁶⁹ Polyb. XXIII. 9. 3; fr. 112; ayrıca bk. Walbank 1979, 253.

⁷⁰ Polyb. XXIV. 14. 6-7; ayrıca bk. Griffith 1935, 184; Walbank 1979, 227.

⁷¹ *SIG*³ 627; ayrıca bk. Hansen 1947, 96 dn. 83; Magie 1950, 20; 764 dn. 57.

⁷² Polyb. XXIII. 9. 1-3; Liv. XL. 2.

ilk kez Sentaus'a elçi göndererek Roma ile münasebet kurmuştur. Senatus'ta Pharnakes ve Eumenes arasındaki anlaşmazlığın nedenleri sorgulanmıştır. Roma'ya gelen elçiler arasında Sinope'nin işgal edilmesinden yakınan Rhodos'lular da bulunmaktadır⁷³. Senatus elçileri dinledikten sonra Sinope ve savaşan iki kral arasındaki anlaşmazlığı araştırması için bir heyet göndermiştir⁷⁴. Bu süreç içerisinde I. Pharnakes ve II. Eumenes arasındaki mücadelenin devam ettiği görülmektedir.

M.Ö. 182 yılında daha önce Senatus tarafından görevlendirilen araştırma heyeti görevini tamamlarak Roma'ya dönmüştür⁷⁵. Konu Senatus'ta görüşüleceği zaman, II. Eumenes, IV. Ariarathes ve I. Pharnakes'in elçileri de orada bulunmaktaydı⁷⁶. Araştırma heyetinin sözü edilen savaşla ilgili hazırladığı raporda Eumenes'in ılımlı politikasından bahsedilirken; Pharnakes'in ise zorbalık ileriye ve açgözlülüğü vurgulanmıştır⁷⁷. Senatus'ta kralların gönderdiği elçiler savunmalarını yaptıktan sonra, bu konunun daha fazla tartışılmasına gerek görülmemiş ve daha kapsamlı bir araştırma yapılması için Anadolu'ya ikinci komisyon gönderilmiştir⁷⁸. Roma'nın standart araştırma komisyonu gönderme politikası Pharnakes'in işine yaramıştır. Bu süreçte Pharnakes yeni saldırılar gerçekleştirmiştir. İlk olarak Paphlagonia'yı işgal eden Pharnakes, Gangra'ya (Çankırı) kadar ilerlemiş, orada yaşayanların büyük bir kısmını esir almış ve mal varlıklarına el koymuştur. Daha sonra komutanı Leokritos'a, II. Eumenes'in I. Prusias'tan aldığı Tios/Tieium'u ele geçirmesi için emir vermiştir⁷⁹. Bu kent paralı askerler tarafından savunuluyordu, fakat onlar Leokritos'un sürekli yaptığı şiddetli saldırılara daha fazla dayanamadılar ve teslim oldular. Leokritos, teslim olan paralı askerlere kenti güvenli bir şekilde terk edebileceklerini vaat etmiş olmasına rağmen; Pharnakes'in emriyle kentten ayrılan askerlerin üzerine saldırarak, onların hepsini katletmiştir⁸⁰.

Pharnakes tarafından gerçekleştirilen bu saldırılar savaşın daha geniş bir alana yayılmasına neden olmuş, her iki taraf yeni müttefikler kazanmıştır. Böylelikle M.Ö. 182 yılında Paphlagonia'nın güneyinde yer alan Gangra'nın kralı Morzios ve I. Prusias'ın ölümünden sonra Bithynia tahtına geçmiş olan II. Prusias, Pergamon Krallığı'nın tarafında savaşa katılmıştır⁸¹. I. Pharnakes ise zaten Galat şefleri olan Kassignatos, Gaizatoriks ile ve Küçük Armenia'nın satrabı Mithradates ile ittifak yapmaktaydı. Bunun yanı sıra Pergamon karşısında kesin bir galibiyet almak için babası III. Antiochos'un yerine Seleukos Krallığı'nın başına geçen IV. Seleukos'la ittifak yapmak istemiştir. Pharnakes, savaşa kendi tarafında katılması karşılığında IV. Seleukos'a 500 *talanta* vaat etmiştir⁸². Böylelikle IV. Seleukos muazzam büyüklükte bir orduyla Toros Dağları'nı aşarak Pharnakes'e yardıma gitmek için hazırlık yapmış, ama Apameia Antlaşması gereğince Torosları geçmesi yasak olduğu

⁷³ Polyb. XXIII. 9. 2; Liv. XL. 2. Sinope ile yakın ticari ilişkileri bulunan Rhodos, II. Mithradates bu kenti kuşatınca kente yardım etmiştir. Fakat Pharnakes'in burayı ele geçirmesine engel olamamış, Roma'dan yardım istemek için konuyu Senatus'a taşımıştır.

⁷⁴ Polyb. XXIII. 9. 3; Liv. XL. 2.

⁷⁵ Polyb. XXIV. 1. 2; Liv. XL. 20. 2.

⁷⁶ Polyb. XXIV. 1. 1; Liv. XL. 20. 2.

⁷⁷ Polyb. XXIV. 1. 3-4; Polybios, heyetin başında Marcus adlı bir *legatus*'un bulunduğunu belirtmektedir. Ayrıca bk. Walbank 1979, 254.

⁷⁸ Polyb. XXIV. 1. 3-4.

⁷⁹ Diod. XXIX. 23; Tios kentinin lokalizasyonu için bk. Arr. *Periplus* XIII. 5. 5; ayrıca bk. Walbank 1979, 227; 272; Marek 1993, 13-36; Öztürk 2012, 161-176.

⁸⁰ Diod. XXIX. 23. Sözü edilen paralı askerlerin daha önce I. Pharnakes'e zarar verdikleri belirtilmektedir.

⁸¹ Polyb. XXV. 2. 9; ayrıca bk. Magie 1950, 192; Niese 1963, 75.

⁸² Diod. XXIX. 24.

için bu isteğinden vazgeçmiştir⁸³.

M.Ö. 181 yılına gelindiğinde II. Eumenes muhtemelen uzun süren savaşlar nedeniyle yorgun düşerek hastalanmış ve Pergamon'da inzivaya çekilmiştir. Onun yerine ordunun başına geçmiş olan kardeşi II. Attalos, Pharnakes'le mütareke yapmış ve kısa süreliğine de olsa barış sağlanmıştır. Eumenes iyileşince hemen kendisi ve Pharnakes arasındaki savaşı sonuçlandırması umuduyla Attalos'un önderliğinde tüm kardeşlerini Roma'ya göndermiştir⁸⁴. II. Eumenes'in savaş devam ederken bir kez kardeşi Attalos'u, ötekinde ise Attalos önderliğinde diğer kardeşleri Athenaios'u ve Philetairos'u yardım istemek amacıyla Roma'ya göndermesi bu savaşın onun açısından oldukça kötü gittiğini ortaya koymaktadır. Eumenes'in kardeşleri Roma'daki bireysel ilişkilerini kullanmış ve oradaki senatörlere pahalı hediyeler vermiş, böylece onları Pharnakes'i cezalandırarak savaşı sonlandırmaları için ikna etmeye çalışmışlardır. Senatus ise savaşı sonlandırmak amacıyla yeni bir komisyon oluşturup, Anadolu'ya göndereceklerini belirtmiştir⁸⁵.

M.Ö. 181 yılının sonlarında kış mevsiminde Eumenes'in kardeşleri hâlâ Roma'dayken, Pharnakes Attalos ile yapmış olduğu ateşkesi bozmuştur. Pharnakes, komutanı Leokritos'u on bin kişiden oluşan bir orduyla Galatya'yı yağmalamaya göndermiştir⁸⁶. Kendisi de 180 yılının bahar mevsiminde Kappadokia'yı işgal amacıyla asker toplayarak yeni bir ordu oluşturmak için girişimlerde bulunmuştur⁸⁷. Eumenes ise Pharnakes'in anlaşmayı bozduğunu öğrenince çok kızmış, kendisi de derhal güçlü bir ordu oluşturmanın derdine düşmüştür⁸⁸. Eumenes, kardeşleri Roma'dan dönünceye kadar ordusunu toparlamayı başarmıştır. Attalos ve diğer kardeşleri Roma'dan dönünce, Attalos'un komutasına bir birlik bırakmış ve kendi ordusunu ayırarak Galatya'da bulunan Leokritos'un üzerine doğru ilerlemiştir⁸⁹. Eumenes Galatya'ya vardığında Leokritos geri çekilmişti, fakat orada daha önce kendisine karşı Pharnakes'in saflarında yer almış olan Galat şeflerinden Kassignatos ve Gaizatoriks'le karşılaşmıştır. Bu Galat şefleri taraf değiştirerek Eumenes'in emri altına girmek istemişse de kral bu isteği geri çevirmiştir⁹⁰. Tios'un alınması esnasında muhtemelen Galatyalı olan paralı askerlere yapılan muamele, Pharnakes'in güneye doğru yaptığı akınlar ve elde edilen ganimetin bölüşülmesi konusundaki anlaşmazlıklar bu Galat şeflerinin taraf değiştirme nedeni olabilir. II. Eumenes ise sürekli mücadele durumunda olduğu Galat şeflerini kendi yanına alması halinde, sözü edilen şeflerin Pergamon ordusunun zaaflarını öğrenip daha sonra kendisine saldırımlarından korkmuş olabilir. Daha sonra II. Eumenes Halys nehrine doğru ilerleyişine devam etmiştir⁹¹. Kalpitos'tan hareket eden kral, dört günlük ilerleyişin ardından Halys (Kızılırmak) nehrine, oradan da bir günde Kappadokia'nın batısında yer alan Parnassos'a (Parsalan Köyü) varmış ve beklemeye koyulmuştur. Burada Kappadokia kralı IV. Ariarathes, kendi ordusuyla birlikte Eumenes'e katılmış ve birlikte Mokissos (Viranşehir) topraklarına doğru ilerlemiştir. Sözü edilen bölgede kamp kuran müttefik-

⁸³ Diod. XXIX. 24; ayrıca bk. Magie 1950, 192; 1089 dn.42.

⁸⁴ Polyb. XXIV. 5. 1-8; XXVIII. 41. 10; Diod. XXIX. 22; II. Eumenes'in Roma'ya gönderdiği kardeşleri II. Attalos, Athenaios ve Philetairos'tur; ayrıca bk. Olhausen 1974b, 238; 240; 244; Walbank 1979, 257.

⁸⁵ Polyb. XXIV. 5. 1-8; Diod. XXIX. 22; ayrıca bk. Hansen 1947, 97; Habicht 2006, 177.

⁸⁶ Polyb. XXIV. 14. 1; ayrıca bk. Habicht 2006, 177.

⁸⁷ Polyb. XXIV. 14. 2; ayrıca bk. Walbank 1979, 267.

⁸⁸ Polyb. XXIV. 14. 3-4.

⁸⁹ Polyb. XXIV. 14. 4-5; ayrıca bk. Meyer 1879, 74; Magie 1950, 192; Niese 1963, 76.

⁹⁰ Polyb. XXIV. 14. 6-8. Titus Livius (XLII. 57. 7-9) Kassignatos'un M.Ö. 171 yılında Perseus'a karşı savaşan Roma ve Pergamon ordusunda yer aldığını bildirmektedirler.

⁹¹ Polyb. XXIV. 14. 6-8.

ler, savaşı sonlandırmak amacıyla Anadolu'ya gelen Roma heyetinin haberini almışlar ve ilerleyişlerine son vermişlerdir⁹². Eumenes, gelmekte olan Roma komisyonunu karşılamak üzere kardeşi Attalos'u görevlendirmiş; kendisi de, komutasındaki orduyu uygun bir yere konuşlandırarak, askerlerine talim yaptırmıştır. Böylece hem askerleri için gerekli olan eğitimi yaptırmış oluyor hem de Romalılardan yardımını olmaksızın Pharnakes'in üstesinden gelebileceğini kanıtlamaya çalışıyordu⁹³. Roma heyeti kampa geldiğinde Ariarathes ve Eumenes'ten savaşı sonlandırmalarını istemiş, bu istek krallar tarafından kabul edilmiştir. Ayrıca sözü edilen krallar, zalimliğinin hesabını sormak için Pharnakes ile yüz yüze görüşmek istediklerini bildirmişlerdir⁹⁴. Romalılar, barışın konuşulacağı yerde savaş aletlerinin bulunmasını istememişlerdir, böylece heyetin isteğiyle savaş durmuş, Eumenes ve Ariarathes Galatya'nın içlerine çekilmişlerdir. Hemen sonra ise heyet Pharnakes'e doğru yola koyulmuş ve kral Pharnakes'i barış görüşmesine katılmak için ikna etmeye çalışmışlardır. Fakat kral Pharnakes bu isteği reddederek düşmanlarıyla görüşmek istememiştir. Romalılardan, barış görüşmeleri için yaptıkları baskılara rağmen kral, barış görüşmelerine kendisi katılmamış, yalnızca yetkiledirdiği elçilerini müzakerelere katılması için Pergamon'a göndermiştir. Romalılar ve Eumenes, Pharnakes'in elçileriyle bir araya gelmiş, üç yıl boyunca giderek şiddetlenen ve yayılan bu savaşı durdurmak için görüşmelere başlamışlardır. Polybios'un (XXIV. 14. 10-15) anlatılarına göre; Eumenes ve müttefikleri barışın sağlanabilmesi için makul davranmışlar, fakat Pharnakes'in elçileri uzlaşmacı olmamışlardır. Sürekli yeni taleplerde bulunarak, taviz vermemişler ve zaman kazanmaya çalışmışlardır. Böylelikle Romalılar da savaşın sonlanması için giriştikleri tüm çabaların boşuna olduğunu anlamış ve görüşmeler sonuçsuz kalmıştır. Barışı sağlamak için gelen heyet Roma'ya geri dönerken, Pharnakes'in elçileri de ülkelerine gitmek için yola koyulmuşlar, böylece söz yerini yeniden savaşa bırakmıştır.

I. Pharnakes ve II. Eumenes arasındaki savaş süresince Roma Senatus'u Anadolu'ya üç kez araştırma komisyonu göndermiştir. İlk gönderilen heyet, Sinope meselesiyle Pharnakes ve Eumenes arasındaki anlaşmazlığın nedenlerini araştırmakla; ikincisi krallar arasındaki savaşı daha iyi analiz edebilmek için, üçüncüsü ise savaşı sonlandırmak amacıyla görevlendirilmiştir⁹⁵.

Barış görüşmeleri sonuçsuz kalınca Eumenes tekrar ordusunun başına geçmiş ve savaşı kesin olarak neticelendirebilmek için önlemler almıştır. İlk olarak donanmasını Hellespontos'un girişine konuşlandırmış, böylece Pharnakes'e ambargo uygulayarak, kralı zayıflatmaya çalışmıştır. Fakat Eumenes'in bu girişimi, Pontos Euksenos'un kıyı kentleriyle yakın ticari ilişkileri olan Rhodos'lularla oldukça etkilemiştir. Rhodos'lular kendileri için hayati önem taşıyan bu ticaret yolunun açılması için Eumenes'e baskı yapmış ve kralı boğazı açmaya zorlamışlardır⁹⁶. Denizde istediği etkiyi yaratmayan Eumenes, M.Ö. 179 yılında saldırıya geçmiştir. Bu duruma daha fazla dayanamayan kral Pharnakes barış yapabilmek için düşmanlarına elçiler göndermiştir. Böylelikle dört yıl süren savaş son bulmuştur⁹⁷.

M.Ö. 179 yılında Pharnakes için çok ağır bir antlaşma yapılmıştır. Antlaşmanın şartlarına göre:

⁹² Polyb. XXIV. 14. 10.

⁹³ Polyb. XXIV. 14-15.

⁹⁴ Polyb. XXIV. 15. 1-2.

⁹⁵ İlk heyet için bk. Polyb. XXIII. 9. 3; Liv. XL. 2; ikinci heyet için bk. Polyb. XXIV. 1. 3-4. Üçüncü heyet için bk. Polyb. XXIV. 5. 1-8; Diod. XXIX. 22; ayrıca bk. Walbank 1979, 267; Habicht 2006, 177 dn. 10.

⁹⁶ Polyb. XXVII. 7. 5; ayrıca bk. Rostovtzeff 1941, 1512-1513 dn. 38; Ma 2013, 54.

⁹⁷ Polyb. XXV. 2. 1-3; ayrıca bk. Magie 1950, 192.

[λέ]σθη μηνός Ἡρακλείου πεντεκαίδεκάτα[ι],
 βασιλεύοντος Ἀπολλοδώρου τοῦ Ἡρογεί-
 10 του, γραμματεύοντος Ἡροδότου τοῦ Ἡρο-
 δότου. — — — ὄρκος, ὃν ᾤμοσε βασιλεὺς Φαρνάκης
 πρεσβευσάντων παρ' αὐτὸν Μάτριος καὶ Ἡρακλε[ι]-
 ου· ὁμνύω Δία, Γῆν, Ἥλιον, θεοὺς Ὀλυμπίους πάντας
 καὶ πάσας· φίλος ἔσομαι Χερσονησίταις διὰ παν-
 15 τός, καὶ ἂν οἱ παρακείμενοι βάρβαροι στρατεύωσιν
 ἐπὶ Χερσόνησον ἢ τὴν κρατουμένην ὑπὸ Χερσο-
 νησιῶν χώραν ἢ ἀδικώσιν Χερσονησίτας, καὶ ἐπι-
 καλῶνταί με, βοηθήσω αὐτοῖς, καθὼς ἂν ἦ μοι και-
 ρός, καὶ οὐκ ἐπιβουλεύσω Χερσονησίταις κατ' οὐδένα
 20 τρόπον, οὐδὲ στρατεύσω ἐπὶ Χερσόνησον, οὐδὲ
 ὄπλα ἐναντία θήσομαι Χερσονησίταις, οὐδὲ πράξω
 κατὰ Χερσονησιῶν ὃ μέλλει βλάπτειν
 τὸν δῆμον τὸν Χερσονησιῶν, ἀλλὰ συν-
 διαφυλάξω τὴν δημοκρατίαν κατὰ τὸ
 25 δυνατὸν, ἐμμενόντων ἐν τῇ πρὸς ἐ-
 μέ φίλιαι καὶ τὸν αὐτὸν ὄρκον ὁμοσάντων,
 τὴν τε πρὸς Ῥωμαίους φίλιαν διαφυλασσόν-
 των καὶ μηδὲν ἐναντίον αὐτοῖς πρασσόν-
 των. εὐορκοῦντι μὲν εὖ εἶη, ἐπιορκοῦντι δὲ τὰ-
 30 ναντία. ὃ δὲ ὄρκος οὗτος συνετελέσθη ἐν
 τῷ ἔβδόμῳ καὶ πεντηκοστῷ καὶ ἑκατοστῷ
 ἔτει, μηνός Δαισίου, καθὼς βασιλεὺς Φαρνάκ[ης]
 ἄγει.

dotos grammateosluk yaparken Herakleios ayının on beşinde yapıldı.----- Matrios ve Herakleios'un elçiliği sırasında kral Pharnakes'in ettiği yemin (şöyledir): Zeus, Gaia, Helios, Olympos'un tüm tanrı ve tanrıçalarına yemin ederim. Khersonesos'lularla daima dost kalacağım, eğer komşu barbarlar Khersonesos'a veya Khersonesos'lular tarafından kontrol edilen topraklara karşı sefere girerlerse ya da Khersonesos'lulara karşı adaletsizce davranırlarsa ve onlar beni çağırırlarsa, onlara benim meselemmiş gibi yardım edeceğim ve Khersonesos'lulara hiçbir şekilde entrika yapmayacağım, ne onlara karşı sefere çıkacağım ne de Khersonesos'lulara karşı silahlanacağım, Khersonesos'lulara ve Khersonesos'lu vatandaşlara zarar verecek bir şey yapmayacağım. Benimle dost oldukları sürece ve aynı yemini ettikçe, Romalılarla dostluklarını sürdürüp onlara karşı bir şey yapmadıkça tüm gücümle onların demokrasilerini korumalarına yardım edeceğim. Yemine sadık kalmak benim için iyi olsun, kalmamak ise tam tersi. Bu yemin 157 yılının Daisios ayında kral Pharnakes hüküm sürerken yapıldı.

Sözü edilen dekretin tarihlendirilmesiyle ilgili iki görüş vardır. Birinci görüşe göre I. Pharnakes döneminde başlangıcı M.Ö. 312 yılı olan Seleukos *agera'sı* kullanılmaktadır. Buna göre, sözü edilen yazıtın M.Ö. 155 yılına tarihlendirilmesi gerektiği ileri sürülmektedir¹⁰⁷. İkinci görüşe göre ise, I. Pharnakes, başlangıcı M.Ö. 337/336 yılı olan Mithradates Hanedanlığı'nın *agera'sını* kullanılmaktadır. Bundan dolayı sözü edilen yazıtın M.Ö. 179 yılına tarihlenmesi gerekmektedir¹⁰⁸. Mithradates Hanedanlığı'nın kendi *agera'sının* olması ve Seleukos *agera'sını* kullandıklarını belirtebilecek geçerli bir nedenin olmaması, Pontos krallarının kendi *agera'larını* kullandıklarına işaret etmektedir¹⁰⁹. Ayrıca Mithradates Hanedanlığı'nın I. Pharnakes'ten sonraki kralları da kendi yerel *agera'larını* kullanmışlardır¹¹⁰. Sözü edilen dekretin içeriğiyle, dönemin siyasi konjonktürünün birbiriyle örtüşmesi, I. Pharnakes'in Pontos *agera'sını* kullanmış olduğunu göstermektedir.

Daha önceki dostane ilişkiler anımsandığında, savaş esnasında ise I. Pharnakes tarafından Herakleia'ya karşı gerçekleştirilen bir saldırının olmadığı ve Khersonesos'lular ile yapılan ittifak göz önünde bulundurulduğunda Herakleia'luların ve onlar tarafından kurulan Khersonesos'un birlikte

¹⁰⁷ Burstein 1980, 5-7; McGing 1986, 31.

¹⁰⁸ Minns 1913, 518 dn. 2; Diehl 1938, 1850; Leschhorn 1993, 78.

¹⁰⁹ Robert 1937, 231; Diehl 1938, 1850; Magie 1950, 1090 dn. 45; Bickerman 1968, 72. I. Pharnakes M.Ö. 337 yılı başlangıç kabul edilen Pontos *agera'sını* kullanırken, I. Pharnakes'ten sonra gelen krallar başlangıç olarak M.Ö. 297/6 yılını esas alan *agera'yı* kullanmıştır.

¹¹⁰ Magie 1950, 1087 dn. 35; Robert 1980, 409 dn. 67; Marek 1993, 24, 155; McGing 1986, 36 dn. 110.

hareket ettiği ve sözü edilen tarihte I. Pharnakes ile müttefik oldukları anlaşılmaktadır¹¹¹.

Anlaşmada adı geçen diğer bir kent ise Marmara'nın güneyinde, Mysia'da yer alan Kyzikos kentidir¹¹². Pergamon kralı I. Attalos'un eşi, II. Eumenes'in annesi olan Apollonis Kyzikos'ludur. Pergamon ve bu kent arasındaki yakın ilişkiler daha sonra da devam etmiş, Pergamon kraliyet ailesi M.Ö. 184 yılında Bithynia savaşı bittikten sonra kenti ziyaret etmiştir. Sözü edilen kent ve Pergamon arasındaki iyi ilişkiler daha sonraki süreçte de devam etmiştir. Tüm bu yakın ilişkiler dikkate alındığında, Kyzikos'un Pergamon'u desteklediği söylenebilir¹¹³. Antlaşmada yer alan diğer bir kent ise, Karadeniz'in batı kıyısında konumlanmış Mesambria (Neşebur) kentidir¹¹⁴. Bu kent Apollonia ve Odessos gibi iki önemli liman kentinin arasında olması sebebiyle kısa sürede gelişmiştir. Diğer Karadeniz kentleriyle sıkı ticari bağları olan Mesambria'nın, bu antlaşmada I. Pharnakes'in müttefiki olarak yer aldığı ileri sürülmektedir¹¹⁵.

Sarmatya prensi Gatalos'un da sözü edilen antlaşmada yer aldığı görülmektedir. Bazı araştırmacılar Gatalos'un I. Pharnakes'in tarafında yer aldığını ve Pharnakes'in Khersonesos'u yanına çekebilmek adına Gatalos'u Khersonesos'a saldırması için kışkırttığını ileri sürmektedir¹¹⁶. Fakat I. Pharnakes'in Khersonesos'lularla yaptığı müttefiklik antlaşması incelendiğinde bu görüşün geçersiz olduğu anlaşılmaktadır. Yazıtta, I. Pharnakes'in yemin ettiği kısımda bahsedilen barbar komşuların Sarmatyalılar değil, İskitler olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında, Polyainos'un aktarımlarından Khersonesos'lular ile Sarmatyalıların müttefik olduğu anlaşılmaktadır¹¹⁷. Bu nedenle Gatalos'un da Khersonesos'un müttefiki olarak I. Pharnakes'in yanında yer aldığı ileri sürülmektedir¹¹⁸.

Sonuç olarak, sözü edilen antlaşmada birçok hanedanlığın, krallığın ve özgür kentin yer alması, bunun yanında Roma Senatus'unun da savaşa müdahil olması, bu savaşın şiddetini ve yayılımının geniş bir coğrafyayı etkilediğini göstermektedir. Antlaşmaya dâhil olan kentler ve krallıklar daha önceki siyasi ilişkilere ışık tutarken, aynı zamanda dönemin siyasi konjonktürünü de betimlemektedir. Bunun yanında antlaşmaya göre, I. Pharnakes, savaş esnasında Paphlagonia ve Galatya bölgelerinden elde ettiği toprakları geri vermek zorunda kalmıştır. Buna rağmen Sinope ve Pharnakeia kentlerini kaybetmemiştir. Sinope kentinin ele geçirilmesiyle birlikte hanedanlığın mantalitesi değişmiştir. Sinope'nin önemli bir ticaret kenti olması hanedanlığın zenginleşmesini sağlarken, stratejik önemi sayesinde Karadeniz'in kuzeyine hâkim olmak gibi yeni bir politika da belirlemiştir. Nite-

¹¹¹ Magie 1950, 192; 1090 dn.45; Saprykin 1997, 238-255. Fakat Burstein (1980, 10 dn. 25) ve McGing (1986, 29-30 dn. 81)'e göre; Pharnakes'in Karadeniz'in kıyısında yer alan kentlere hâkim olmak istemesi ve yayılma politikasını buna göre şekillendiriyor olması, onun Herakleia'lılar tarafından tehdit olarak algılanmış olabileceğini belirtmektedir. Ayrıca bk. Magie 1950, 1090 dn.45; Gajdukevič 1971, 312; Sherk 1984, 29-30; Saprykin 1997, 242; Hojta 2006, 137-152.

¹¹² Strab. XII. 8. 11.

¹¹³ Polyb. XXII. 20. 1-8; Suda a3415; ayrıca bk. Ruge 1924, 228-233; Polybios'un (XXXIII. 13. 1.) anlatılarına göre, Kyzikos'lular, M.Ö. 154 yılında Pergamon kralı II. Attalos, Bithynia kralı II. Prusias'a karşı savaşırken, Attalos'a denizden destek vermişlerdir. Ayrıca bk. Magie 1950, 81; 901 dn.115-116; Walbank 1979, 274.

¹¹⁴ Hdt. VI. 33.

¹¹⁵ Danov 1962, 1073-74; Niese 1963, 75; Walbank 1979, 273; Nawotka 1994, 326.

¹¹⁶ Diehl 1938, 1850

¹¹⁷ Polyain. *Strat.* VIII. 56, Khersonesos'lular, İskit akınlarına karşı Sarmatya kraliçesi Amage'den yardım talep etmişlerdir. Kraliçe Amage de bu isteği ılımlı karşılamış ve Khersonesos'lularla müttefik olmuştur. Kraliçe, Khersonesos'luları korumak adına İskitler üzerine sefere çıkmış ve onları yenilgiye uğratarak, İskitlerin Khersonesos'a saldırılarını engellemiştir. Ayrıca bk. Minns 1913, 518; McGing 1986, 30.

¹¹⁸ Rostovtseff 1932, 220; Walbank 1979, 272.

kim I. Pharnakes Karadeniz'in kuzeyinden gelen yardım taleplerini olumlu karşılayarak bu politikayı hayata geçirmeye çalışmıştır. Önce İskit baskılarından kurtulabilmek için yardım isteyen Khersonesos'lularla müttefik olmuş ve onlara yardım edeceğine dair yemin etmiştir. Daha sonra ise Odesos (Varna) kentinden gelen benzer bir isteği değerlendirmiştir¹¹⁹. Böylelikle I. Pharnakes döneminde Mithradates Hanedanlığı Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Hellen kentlerinin koruyucusu olarak tanınmıştır. Aynı zamanda Seleukos'larla olan ilişkiler devam etmiş Pharnakes, III. Antiokhos'un kızı Nysa ile evlenmiştir¹²⁰. I. Pharnakes tarafından kurulan yeni ilişkiler ve kralın uyguladığı dış politika, hanedanlığın daha sonraki kralları tarafından da benimsenmiş ve devam ettirilmiştir. I. Pharnakes'ten sonra tahta geçmiş olan kardeşi IV. Mithradates daha ılımlı bir dış politika izlemiş ve ağabeyi Pharnakes döneminde ilk kez diplomatik temas kurulan Roma ile ittifak yapmıştır¹²¹. IV. Mithradates'ten sonra hanedanlığın başına geçen V. Mithradates ise I. Pharnakes'in Galatya'yı ele geçirme amacını diplomasi yoluyla gerçekleştirmeye çalışmış ve başarılı olmuştur¹²². I. Pharnakes tarafından tahayyül edilen yayılcı politika ve hanedanlığı içinde bulunduğu konjonktürde söz sahibi bir konuma getirmek ancak Mithradates VI Eupator tarafından hayata geçirilebilmiştir.

Bu durum esas itibarıyla I. Pharnakes döneminde izlenen ve rafine siyasi manevralarla desteklenen -adeta geleceği gören *pronoia* sahibi bir hükümdar tarafından şekillendirilen- zamana ve koşullara göre değişen dış politikanın bir hanedanlığın geleceğinin şekillenmesinde ne derece etkili olduğunu gözler önüne sermesi açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir.

¹¹⁹ *IGBulg* I 40; Rostovtzeff 1941, 1482 dn. 75a; Hoddinot 1975, 49-56.

¹²⁰ *ID* 1497; Marek 2010, 338.

¹²¹ *OGIS* 375; *SEG XXVIII* 803; ayrıca bk. Magie 1950, 194; McGing 1986 34.

¹²² *App. Mithr.* 11-13; 15; 56-57.

BİBLİYOGRAFYA

Antik Kaynaklar

- Amm. Marc. (=Ammianus Marcellinus, *Rerum Gestarum Libri*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Roman History*. With an English Translation by J. C. Rolfe. London 1927. (The Loeb Classical Library).
- App. *Mithr.* (=Appianos, *Rhomaika*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Roman History*. With an English Translation by H. White. London 1962. (The Loeb Classical Library).
- App. *Syr.* (=Appianos, *Rhomaika*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Roman History*. With an English Translation by H. White. London 1962. (The Loeb Classical Library).
- Arr. *Periplus* (=Lucius Flavius Arrianus, *Arriani Periplus Ponti Euxini*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Arrianus'un Karadeniz Seyahati*. Çev. ve Yorum. M. Arslan. İstanbul 2005. (Odin Yayıncılık)
- Ath. *Deip.* (=Athenaios, *Deipnosophisticarum Epitome*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Deipnosophists*. With an English Translation by C. B. Gulick. London 1940. (The Loeb Classical Library).
- Cass. Dio. (=Cassius Dio, *Rhomaika*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Roman History*. With an English Translation by E. Carry. London 1914-1927. (The Loeb Classical Library).
- Cic. *Div.* (=Marcus Tullius Cicero, *De Divitatione ad M. Brutum*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: With an English Translation by W. A. Falconer. London 1964. (The Loeb Classical Library).
- Cic. *Leg. Man.* (=Marcus Tullius Cicero, *Pro Manilia or Oratio de Imperio Cn. Pompei*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pompeius'un Yetkisi Hakkında*. Çev. Ü. Fafo Telatar. İstanbul 2002. (Arkeoloji ve Sanat Yayınları)
- Corn. Nep. *Hann.* (=Cornelius Nepos, *De Viris Illustribus*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *On the Great Generals of Foreign Nation*. With an English Translation by J. C. Rolfe. London 1966. (The Loeb Classical Library).
- Diod. (=Diodorus Sicilius, *Bibliotheka Historika*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Library of History*. With an English Translation by C. H. Oldfather. London 1957. (The Loeb Classical Library).
- Euseb. *chron.* (=Eusebios, *Chronicorum*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Eusebi, *Chronicorum*. Ed. A. Schoene. Berlin 1875.
- Eutr. (=Eutropius, *Breviarum ab Urbe Condita*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Roma Tarihinin Özeti*. Çev. Çiğdem Menzilioğlu. İstanbul 2007. (Kabalıcı Yayınevi).
- Front. *Str.* (=Sextus Iulius Frontius, *Strategematon*)

- Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Stratagems and the Aqueducts of Rome*. With an English Translation by C. E. Ennet London 1955.
- Hdt. (=Herodotos, *Historiae*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Herodot Tarihi*. Çev. M. Ökmen-A. Erhat. İstanbul 1991.
- Iust. (=Marcus Iulianus Iustinus, *M. Iuliani Iustini Epitoma Historiarum Philippicarum Pompei Trogi*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus*. With an English Translation by Y. J. Yardley. Atlanta 1994.
- Ksen. *Anab.* (=Ksenophon, *Anabasis*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Anabasis Onbinlerin Dönüşü*. Çev. O. Yarlığaş. İstanbul 2011. (Kabalıcı Yayınevi)
- Liv. (=Livius, *Ab Urbe Condita*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *From the Founding of the City*. With an English Translation by A. C. Schlesinger. London 1967. (The Loeb Classical Library).
- Memnon (=Memnon, *Peri Herakleias*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Memnon'un Herakleia Pontike Tarihi*. Çev. M. Arslan. İstanbul 2007. (Odin Yayıncılık)
- Paus. (=Pausanias, *Periegesis tes Hellados*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Description of Greece*. With an English Translation by W. H. S. Jones. London 1918. (The Loeb Classical Library).
- Plin. *nat.* (=G. Plinius Secundus, *Naturalis Historia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pliny Natural History*. With an English Translation by H. R. Rackham. London 1945. (The Loeb Classical Library).
- Plut. *Flam.* (=Plutarkhos, *Bioi Paralleloi*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives*. With an English Translation by B. Perrin. London 1932. (The Loeb Classical Library).
- Plut. *Luc.* (=Plutarkhos, *Bioi Paralleloi*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives*. With an English Translation by B. Perrin. London 1932. (The Loeb Classical Library).
- Plut. *moral.* (=Plutarkhos, *Moralia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Moralia*. With an English Translation by F. C. Babbitt-C. Helmbold. London 1928-1967. (The Loeb Classical Library).
- Plut. *Pomp.* (=Plutarkhos, *Bioi Paralleloi*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives*. With an English Translation by B. Perrin. London 1932. (The Loeb Classical Library).
- Polyain. *Strat.* (=Polyainos, *Strategemata*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Stratagems of War*. With an English Translation by R. Shepherd. Chicago 1974.
- Polyb. (=Polybios, *Historiai*)

- Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Histories*. Vol. I-VI, With an English Translation by W. R. Paton. London 1992. (The Loeb Classical Library).
- Pomp. Trog. *Prologues*. (=Pompeius Trogus, *Prologues*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Prologues to Philipian History of Trogus*.
<http://www.attalus.org/translate/justinus.html>.
- Strab. (=Strabon, *Geographika*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Geography of Strabo* With an English Translation by H. L. Jones. London 1961. (The Loeb Classical Library).
Strabon, Coğrafya. Çev. A. Pekman. İstanbul 2000. (Arkeoloji ve Sanat Yayınları).
- Suda (=Suda-Suidas, *Suidae Lexicon*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Suidae Lexicon*. Edt. A. Adler. Leipzig-Teubner 1928-1971.
- Zon. (=Iones Zonaras, *Epitome Historiarum*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: <http://www.attalus.org/refs/Zonar.html>.

Modern Literatür

- Akşit 1971 O. Akşit, *Hellenistik ve Roma Devrinde Likya*. İstanbul 1971.
- Arslan 2000 M. Arslan, *Antikçağ Anadolu'sunun Savaşçı Kavmi Galatlar*. İstanbul 2000.
- Arslan 2005 *Arriani Periplus Ponti Euxini (Arrianus'un Karadeniz Seyahati)*. Çev. ve yorum. M. Arslan. İstanbul 2005.
- Arslan 2007 M. Arslan, *Mithridates VI. Eupator: Roma'nın Büyük Düşmanı*. İstanbul 2007
- Arslan 2010 M. Arslan, *İstanbul'un Antikçağ Tarihi: Klasik ve Hellenistik Dönemler*. İstanbul 2010.
- Ballestor – Pastor 2000-2001 L. Ballestor-Pastor, "Pharnaces I. of Pontus and the Kingdom of Pergamum". *Talanta* (2000-2001/XXXII-XXXIII) 61-66.
- Berthold 1984 R. M. Berthold, *Rhodos in the Hellenistic Age*. London 1984.
- Bickerman 1968 E. J. Bickerman, *Chronology of the Ancient World*. London 1968.
- BMC Pontus *A Catalogue of the Greek Coins of Pontus, Paphlagonia, Bithynia and the Kingdom of Bosphoros*. By W. Wroth. London 1889.
- Burstein 1980 S. Burstein, "The Aftermath of the Peace of Apameia. Rome and Pontic War". *AJAH* 5 (1980). 1-12.
- Callataÿ 2009 F. de Callataÿ, "The First Royal Coinages of Pontos (from Mithridates III to Mirthridates V)". Ed. J. M. Hojte, *Mithridates VI and the Pontic Kingdom*. Gylling (2009) 63-94.
- Casson 2002 L. Casson, *Antik Çağda Denizcilik ve Gemiler*. Çev.: G. Ergin. İstanbul 2002.
- Danov 1962 C. M. Danov, "Pontos Euxeinos". *RE* IX/ 2 (1962) 866-1175.
- Danov 1979 C. M. Danov, "Die Thraker auf dem Ostbalkan von der hellenistischen Zeit bis zur Gründung Konstantinopels". *ANRW* II 7. 1 (1979)

- 21-185.
- Demircioğlu 2011⁵ H. Demircioğlu, *Roma Tarihi: I. Cumhuriyet*. Ankara 2011⁵.
- Diehl 1938 E. Diehl, "Pharnakes". *RE* XIX/2 (1938) 1849-1851.
- Dmitriev 2007 S. Dmitriev, "Memnon on the Siege of Heraclea Pontica by Prusias and the War between the Kingdoms of Bithynia and Pergamum". *JHS* 127 (2007) 133-138.
- Erzen 2010² A. Erzen, *İlkçağda Ankara*. Ankara 2010².
- Gabrielsen 2007 V. Gabrielsen, "Trade and Tribute: Byzantion and the Black Sea Straits". Eds. V. Gabrielsen – J. Lund. *The Black Sea in Antiquity and Inter-regional Economic Exchanges*. Aarhus (2007) 287-324.
- Gajdukevič 1971 V. F. Gajdukevič, *Das Bosporanische Reich*. Berlin 1971.
- Griffith 1935 G. T. Griffith, *The Mercenaries of the Hellenistic World*. London 1935.
- Gruen 1984 E. S. Gruen, *The Hellenistic World and the Coming of Rome: II*. London 1984.
- Habicht 2006 C. Habicht, *The Hellenistic Monarchies*. Ann Arbor 2006.
- Hansen 1947 E. V. Hansen, *The Attalids of Pergamon*. London 1971.
- Hoddinott 1975 R. F. Hodinot, *Bulgaria in Antiquity: an Archaeological Introduction*. London 1975.
- Hojte 2006 J. M. Hojte, "The Date of the Alliance between Chersonesos and Pharnakes (IOSPE I² 402) and its Implications". Ed. V. Stolba- L. Hannestad. *Chronologies of the Black Sea Area: in the Period c. 400-100 BC*. Oxford 2006. 137-152.
- I.v.Perg. *Die Inschriften von Pergamon*, I. Ed. M. Fraenkel. Berlin 1890.
- ID *Inscriptions de Délos*. Eds. F. Durrbach-P. Roussel-M. Launey. Paris 1911-1972.
- IGBulg I *Inscriptiones Graecae in Bulgaria Repertae* I. Ed. G. Mihailov. Serdicae 1956.
- IOSPE I² *Inscriptiones Antiquae Orae Septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae*. I². Ed. B. Latyshev. Petropolis, 1916.
- Jones 1998 A. H. M. Jones, *Cities of the Eastern Roman Provinces*. New York 1937.
- Kaya 2011 M. A. Kaya, *Anadolu'da Galatlar ve Galatya Tarihi*. Konya 2011.
- Leschhorn 1993 W. Leschhorn, *Antike Ären: Zeitrechnung, Politik und Geschichte im Schwarzmeerraum und in Kleinasien nördlich des Tauros*. Stuttgart 1993.
- Ma 2013 J. Ma, "The Attalids: a Military History". Ed. P. Thonemann, *Attalid Asia Minor: Money, International Relations and the State*. Oxford (2013) 49-82.
- Magie 1950 D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor- to the End of the Third Century after Christ* vols I-II. Princeton 1950.
- Malay 1992 H. Malay, *Hellenistik Devirde Pergamon ve Aristonikos Ayaklanması*. İzmir 1992.
- Marek 1993 C. Marek, *Stadt, Ära und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord Galatia*. Tübingen 1993.
- Marek 2010 C. Marek, *Geschichte Kleinasiens in der Antike*. Darmstadt 2010.

- McGing 1986 B. McGing, *The Foreign Policy of Mithridates VI Eupator King of Pontus*. Leiden 1986.
- McShane 1964 R. B. McShane, *The Foreign Policy of the Attalids of Pergamum*. Urbana 1964.
- Meyer 1879 E. Meyer, *Geschichte des Königreichs Pontos*. Chicago 1879.
- Minns 1913 E. H. Minns, *Skythians and Greeks: a Survey of Ancient History and Archaeology on the North Coast of the Euxine from the Danube to the Caucasus*. Cambridge 1913.
- Mitchell 1993 S. Mitchell, *Anatolia; Land, Men and Gods in Asia Minor* Vol. I. Oxford 1993.
- Nawotka 1994 K. Nawotka, "Melas, the Founder of Mesambria?" *Hermes* 122-123 (1994) 320-326.
- Niese 1963 B. Niese, *Geschichte der Griechischen und Makedonischen Staaten seit der Schlacht bei Chaeronea*. I-III. Darmstadt 1963.
- OGIS *Orientalis Graeci Inscriptiones Selectae*. I-II. Ed. W. Dittenberger. Leipzig 1903-1905
- Olhausen 1974a E. Olhausen, "Zum Hellenisierungsprozess am Pontischen Königshof". *Ancient Society* 5 (1974) 153-170.
- Olhausen 1974b E. Olhausen, *Prosopographie der Hellenistischen Königsgesandten*. Teil. I, Lovani 1974.
- Olhausen 1978 E. Olhausen, "Pontos". *RE* XV (1978) 396-442.
- Öztürk 2012 B. Öztürk, "Seyahatnamelerde ve Modern Literatürde Tios/Tieion ve Territoryumu". *MJH* II-1, (2012) 161-176.
- Patterson 2001 L. E. Patterson, "Rome's Relationship with Artaxias I of Armenia". *The Ancient History Bulletin* 15-4, (2001) 154-162.
- Radt 2001 W. Radt, *Pergamon: Antik Bir Kentin Yapıları ve Tarihi*. Çev.: S. Tammer. İstanbul 2001.
- Reger 2007 G. Reger, "Traders and Travellers in the Black and Aegean Seas". Eds. V. Gabrielsen – J. Lund. *The Black Sea in Antiquity and Interregional Economic Exchanges*. Aarhus (2007) 273-285.
- Robert 1934 L. Robert, "Décret de Tralles". *RPh* 40 (1934) 179-291.
- Robert 1937 L. Robert, *Etudes anatoliennes*. Paris 1937.
- Robert 1980 L. Robert, *A Travers l'Asie Mineure*. Paris 1980.
- Robinson 1906 D. M. Robinson, "Ancient Sinope (First Part)". *AJPh* 27-2 (1906) 125-153.
- Rostovtzeff 1932 M. I. Rostovtzeff, "Pontus and Its Neighbours: The First Mithridatic War". *CAH* IX (1932) 211-236.
- Rostovtzeff 1941 M. I. Rostovtzeff, *The Social and Economic History of the Hellenistic World*. I-III. Oxford 1941.
- Ruge 1924 W. Ruge, "Kyzikos". *RE* XII (1924) 228-233.
- Saprykin 1997 S. J. Saprykin, *Heracleia Pontica and Tauric Chersonesus Before Roman Domination (VI-I Centuries B.C.)*. Amsterdam 1997.
- SEG *Supplementum Epigraphicum Graecum*. XLVIII. Eds. A. Chainotis – H. W. Pleket – R. S. Stroud *et al.*, Amsterdam 2001.

- Segre 1932 M. Segre, "Due Nuovi Testi Storici". *Riv. Phil.* 60 (1932) 446-452.
- Sherk 1984 R. K. Sherk, *Rome and the Greek East to the Death of Augustus*. New York 1984.
- Sherwin – White 1978 S. M. Sherwin – White, *Ancient Cos: An Historical Study from the Dorian Settlement to the Imperial Period*. Göttingen 1978.
- SIG³ *Sylloge Inscriptionum Graecarum*. III. Ed. G. Dittenberger. Leipzig 1917.
- SNG *Sylloge Nummorum Graecorum*. London.
- Stähelin 1973 F. Stähelin, *Geschichte der Kleinasiatischen Galater*. Osnabrück 1973.
- Walbank 1957 F. W. Walbank, *A Historical Commentary on Polybius*. Vol. I: Books I-VI, Oxford 1957.
- Walbank 1979 F. W. Walbank, *A Historical Commentary on Polybius*. Vol. III: Books XIX-XL, Oxford 1979.